

Toni Šušak, mag. oec., mag. iur., asistent¹
dr. sc. Mario Filipović²

MEĐUODNOS JAVNE OBJAVE IZNOSA NAKNADA ZA USLUGE REVIZORA I PRIOPĆAVANJA KLJUČNIH REVIZIJSKIH PITANJA

Prethodno priopćenje / Preliminary communication
UDK 336.146(497.5)

Unaprjeđenja Međunarodnih revizijskih standarda rezultirala su proširenjem izvješća neovisnog revizora i predstavljanjem novog odjeljka u kojem su sadržana ključna revizijska pitanja, s pomoću kojih se nastojalo povećati razinu informativnosti spomenutog izvješća. S druge strane, u Republici Hrvatskoj, zbog nepostojanja pravnih sankcija, mnoga trgovačka društva ne objavljuju iznos naknada za usluge revizora pa ih je stoga moguće klasificirati koristeći tu činjenicu. Cilj ovoga istraživanja je analiziranje međuodnosa objave iznosa naknada za usluge revizora i broja priopćenih ključnih revizijskih pitanja u sklopu izvješća neovisnog revizora koji, prema saznanju autora, do sada nije bio predmet istraživanja. U uzorak istraživanja uključena su nefinancijska dionička društva čije dionice su bile uvrštene na trgovinski segment Uređenog tržišta Zagrebačke burze. Podatci potrebni za statističku analizu prikupljeni su iz godišnjih financijskih izvještaja, godišnjih upitnika Kodeksa korporativnog upravljanja i izvješća neovisnih revizora koji su javno dostupni na službenim stranicama Zagrebačke burze. Analiza je provedena s pomoću deskriptivne statistike, Studentovog t-testa za razliku aritmetičkih sredina nezavisnih uzoraka i modela višestruke regresije korištenjem metode najmanjih kvadrata. Rezultati upućuju na nepostojanje statistički značajne razlike broja priopćenih ključnih revizijskih pitanja između trgovačkih društava koja su javno objavila iznose naknada plaćenih eksternim revizorima za obavljenju reviziju i druge usluge u odnosu na trgovačka društva koja nisu javno objavila iznose naknada plaćene eksternim revizorima za obavljenju reviziju i druge usluge, kao i na nepostojanje statistički značajnog odnosa objave iznosa naknada za usluge revizora i broja priopćenih ključnih revizijskih pitanja.

Ključne riječi: objava iznosa revizijskih naknada, ključna revizijska pitanja, neovisnost revizora.

¹ Sveučilišni odjel za forenzične znanosti Sveučilišta u Splitu

² BDO Croatia d.o.o. za pružanje revizorskih, konzalting i računovodstvenih usluga, Zagreb.

1. Uvod

Neovisnost revizora jedna je od temeljnih vrijednosti revizijske profesije koja je inkorporirana i u odredbe Zakona o reviziji³ kao poseban pravni institut. Propisano je da "revizorsko društvo, ovlaštenu revizor, glavni revizijski partner i svaka osoba koja je u mogućnosti izravnog ili neizravnog utjecaja na rezultat revizorskih usluga moraju tijekom razdoblja koje obuhvaćaju financijski izvještaji koji su predmet zakonske revizije i za vrijeme obavljanja revizorskih usluga biti neovisni u odnosu na revidirani subjekt te im nije dopušteno sudjelovati u donošenju odluka revidiranog subjekta."⁴ Važnost uloge neovisnih revizora u postupku verifikacije financijskih izvještaja,⁵ tijekom kojeg se „nastoji utvrditi jesu li financijski izvještaji objavljeni u skladu s određenim kriterijima,”⁶ ponajbolje odražavaju računovodstveni skandal koji su se dogodili početkom 21. stoljeća.

S obzirom na ograničenu valjanost revizorskih naknada kao tzv. "proxy" varijable⁷ i nepostojanje pravne sankcije za neobjavljivanje njihovog iznosa od strane dioničkih društava koja kotiraju na tržištu kapitala u Republici Hrvatskoj, jedan od načina procjene razine neovisnosti revizora je korištenjem informacija o objavama iznosa naknada plaćenih eksternim revizorima. Stoga je cilj ovog istraživanja analiziranje međuodnosa iznosa naknada plaćenih eksternim revizorima i broja istaknutih ključnih revizijskih pitanja u izvješću neovisnih revizora. Pretpostavljen je pozitivan odnos navedenih varijabli, odnosno presumira se da bi neovisni revizori trebali objaviti veći broj ključnih revizijskih pitanja.

2. Pregled literature

Iako revizija, u pravilu, doprinosi povećanju povjerenja dionika društva u pogledu vjerodostojnosti financijskih izvještaja, bilo je i izazovnih razdoblja za revizijsku profesiju, poput onog kada je 2001. razotkrivena uloga jednog od tada najvećih svjetskih revizorskih društava Arthur Andersen u slučaju Enron.⁸ Nakon pravorijeka iz 2002., Arthur Andersen prestaje obavljati revizije financijskih izvještaja te se na taj način dotadašnja skupina od pet najvećih revizorskih društava reducirala na tzv. „Veliku četvorku.”⁹ Nadalje, tijekom istraživanja slučaja Enron otkrivene su računovodstvene sheme čija je jedina namjena bila izbjegavanje poreznih obveza te „su bile toliko složene da ni izvještaj Američkog senata na 2.700 stranica nije bio dovoljan da bi ih se predstavilo”¹⁰, a u njihovom kreiranju je, uz investicijske banke i odvjetnička društva, pripomogao i Arthur Andersen¹¹.

³ Narodne novine (2017). Zakon o reviziji. Zagreb: Narodne Novine, d. d., 127/17.

⁴ Ibid., čl. 48., st. 1.

⁵ Minnis, M. (2011). The value of financial statement verification in debt financing: Evidence from private US firms. *Journal of accounting research*, God. 49, Br. 2, str. 457-506.

⁶ Filipović, I., Bartulović, M., Filipović, M. (2018). *Revizija: Mehanizam nadzora i povjerenja*, Split: Redak d.o.o., str. 16.

⁷ Velte, P., Issa, J. (2019). The impact of key audit matter (KAM) disclosure in audit reports on stakeholders' reactions: a literature review. *Problems and Perspectives in Management*, God. 17, Br. 3, str. 323-341., str. 334.

⁸ Marx, B., Lubbe, D. (2010). The role of the audit committee in supporting the external auditor's independence and effectiveness. *Journal for New Generation Sciences*, God. 8, Br. 3, str. 86-106.

⁹ Lobo, G. J., Zhou, J. (2006). Did conservatism in financial reporting increase after the Sarbanes-Oxley Act? Initial evidence. *Accounting horizons*, God. 20, Br. 1, str. 57-73.

¹⁰ Senate Joint Committee on Taxation (2003) u Richardson, G., Taylor, G., Lanis, R. (2013). The impact of board of director oversight characteristics on corporate tax aggressiveness: An empirical analysis. *Journal of Accounting and Public Policy*, God. 32, Br. 3, str. 68-88., str. 73.

¹¹ Ibid, str. 73.

S obzirom na to da su za klijente imali velika trgovačka društva koja su u to vrijeme kotirala na tržištu kapitala, ista su doživjela negativna kretanja cijene dionica kako odmah nakon priznanja da je Arthur Andersen sudjelovao u slučaju Enron¹² tako i u razdoblju oko trenutka podizanja optužnice, što upućuje na to da su investitori „degradirali kvalitetu revizija koje je provodio Arthur Andersen“¹³. Informacija da je Arthur Andersen, od 52 milijuna dolara ukupnog iznosa naknada koje je naplatio Enronu, čak 27 milijuna dolara naplatio za nerevizijske usluge¹⁴ upućuje na to kako nerevizijske usluge „mogu kompromitirati neovisnost revizora“¹⁵.

S ciljem destimuliranja takvih aktivnosti, 2002. donesen je Sarbanes-Oxley Act (SOX) u kojem je propisana obveza javne objave i zabrana pružanja određenih nerevizijskih usluga, dok je tijelima Europske unije bilo potrebno još četiri godine da se preporuke o tim pitanjima pretoče u direktivu, u čiju preambulu je uvršten tekst kojim se naglašava potencijalna prijetnja uslijed provođenja takvih aktivnosti.¹⁶

Prethodno spomenuti računovodstveni skandali potaknuli su “mnoge dionike u računovodstvenoj profesiji na unaprjeđenje i osnaživanje regulativnog okvira u području financijskog izvještavanja i revizije”¹⁷ pa je tako i “postojeći model revizijskog izvještavanja bio kritiziran od strane regulativnih tijela i korisnika zbog niske komunikacijske vrijednosti što je rezultiralo početkom priprema novog modela revizijskog izvještavanja u svrhu poboljšavanja sadržaja i informacijske vrijednosti izvještaja neovisnog revizora”¹⁸. Poznato je da su ova nastojanja rezultirala proširenjem izvješća neovisnog revizora koje je uključivalo i dodavanje novog odjeljka koji sadržava ključna revizijska pitanja. Sukladno regulativi Europske unije, ključna revizijska pitanja “značajni su rizici, transakcije, događaji prema prosudbi revizora”¹⁹.

S obzirom na to da “odluka revizora o objavljivanju ključnih revizijskih pitanja može biti izbor između održavanja vlastite reputacije i određene razine prihoda”²⁰, u ovom istraživanju ključna revizijska pitanja postaviti će se u odnos s objavom naknada za usluge revizora koje revidirani subjekti isplaćuju revizorskim društvima. Objavom iznosa revizijskih naknada može se poboljšati razina neovisnosti revizora,²¹ a isto se može konstatirati i za objavu informacija o naknadama za nerevizorske usluge.²² Rezultati istraživanja upućuju na to da “je

¹² Chaney, Philipich (2002) u Chen, K. Y., Zhou, J. (2007). Audit committee, board characteristics, and auditor switch decisions by Andersen's clients. *Contemporary Accounting Research*, God. 24, Br. 4, str. 1085-1117.

¹³ Krishnamurthy, Zhou i Zhou (2006) u Ibid, str. 1087.

¹⁴ Pathak, J., Karim, K. E., Suh, S., Zhang, Z. (2014). Do characteristics of audit committees and board of directors influence earnings management? *International Journal of Management and Decision Making*, God. 13, Br. 4, str. 356-379.

¹⁵ Ashbaugh i sur. (2003) u Ibid., str. 361.

¹⁶ Holland, K., Lane, J. (2012). Perceived auditor independence and audit firm fees. *Accounting and Business Research*, God. 42, Br. 2, str. 115-141.

¹⁷ Filipović, I., Bartulović, M. i Šušak, T. (2019). Key audit matters: new informational value of auditor's report, U: Leko Šimić, M., Crnković, B. (ur.). *8th International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia-vision and growth*, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics in Osijek, Croatia, Osijek, 2019., str. 416-428., str. 417.

¹⁸ Pinto i Morais (2018) str. 2. u Ibid., str. 417.

¹⁹ Pinto, I., Morais, A. I. (2019). What matters in disclosures of key audit matters: Evidence from Europe. *Journal of International Financial Management & Accounting*, God. 30, Br. 2, str. 145-162., str. 1.

²⁰ Ibid., str. 6.

²¹ Dye (1991) u Lai, K. W. (2009). Audit opinion and disclosure of audit fees. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, God. 24, Br. 1, str. 91-114.

²² Goldman and Barlev (1974) i Lennox (1999) u Beattie, V., Fearnley, S. (2002). Auditor independence and non-audit services: A literature review. *Institute of Chartered Accountants in England and Wales*, London, dostupno na: https://pdfs.semanticscholar.org/7707/c1d0b5ad75e3720aab61b9aefbeabc7d463b.pdf?_ga=2.215495317.349876610.1589541605-1897488204.1589541605 (pristup: 15. 05. 2020.)

objava iznosa naknada za nerevizorske i revizorske usluge relevantna ulagačima²³ jer im pripomaže u procjeni razine neovisnosti eksternog revizora,²⁴ čemu u prilog ide podatak da unatoč tome što na Singapurskom tržištu kapitala ne postoji obveza objave naknada za revizijske usluge, približno dvije trećine društava ih objavljuje u financijskim izvještajima.²⁵

Budući da "revizorske naknade kao tzv. «proxy» varijabla imaju ograničenu valjanost jer uz neovisnost revizije mogu odražavati i njezinu djelotvornost"²⁶ te da u prethodnim istraživanjima nije utvrđen značajan odnos broja ključnih revizijskih pitanja i iznosa revizijskih naknada,²⁷ u ovom istraživanju primijenjen je drukčiji pristup.

Iako u Republici Hrvatskoj postoje odredbe Pravilnika o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja²⁸ kojima se propisuje dužnost navođenja „ukupnog iznosa naknada kojeg za određenu financijsku godinu naplaćuje samostalni revizor ili revizorsko društvo za zakonski propisanu reviziju godišnjih financijskih izvještaja, ukupnog iznosa naknada za druge usluge provjere, ukupnog iznosa naknada za usluge poreznog savjetovanja, te ukupnog iznosa naknada za druge usluge savjetovanja osim revizorskih, ukupnog iznosa izdataka za istraživanja i razvoj koji su osnova za dodjelu državne potpore"²⁹ za velike poduzetnike i subjekte od javnog interesa u bilješkama uz financijske izvještaje, značajan udio trgovačkih društava ne udovoljava zahtjevu objave iznosa naknada isplaćene eksternim revizorima.

Činjenica da je i u godišnjim upitnicima Kodeksa korporativnog upravljanja, kojeg trgovačka društva koja kotiraju na Zagrebačkoj burzi objavljuju na godišnjoj razini, predviđeno da društva izjave "jesu li javno objavila iznose naknada plaćenih vanjskim revizorima za obavljanu reviziju i za druge pružene usluge"³⁰ dodatno prisnažuje pretpostavci da takva objava može pretkazivati razinu neovisnosti provedene revizije. Drugim riječima, ako se trgovačko društvo nije oglasilo na obvezu objave iznosa naknada plaćenih eksternim revizorima za obavljanu reviziju i za druge usluge, presumira se viša razina neovisnosti revizora. Jedan od glavnih razloga uvrštavanja ključnih revizijskih pitanja u izvješće neovisnog revizora je povećavanje razine informiranosti dionika trgovačkog društva³¹ pa bi niža razina neovisnosti trebala rezultirati smanjenom razinom informacija pruženih dioničarima.

Uzimajući u obzir sve navode iz ovog poglavlja, hipoteze se postavljaju kako slijedi:

Hipoteza 1. 1. – Postoji statistički značajna razlika broja priopćenih ključnih revizijskih pitanja s obzirom na javnu objavu podatka o iznosu naknada plaćenih za revizijske i nerevizijske usluge.

²³ Op. cit. (bilj. 16), str. 115.

²⁴ SEC (2000) u Dickens, D., Higgs, J. (2005). Interpretation and use of auditor fee disclosures. *Financial Analysts Journal*, God. 61, Br. 3, str. 96-102.

²⁵ Khoo, T.A. and Chiat, H.S. (2010). Audit Fees: To Disclose or Not to Disclose?, *Business Times*, 29. lipnja 2010., str. 20.

²⁶ Velte, P., Issa, J. (2019). The impact of key audit matter (KAM) disclosure in audit reports on stakeholders' reactions: a literature review. *Problems and Perspectives in Management*, God. 17, Br. 3, str. 323-341., str. 334.

²⁷ Sierra-García, L., Gambetta, N., García-Benau, M. A., Orta-Pérez, M. (2019). Understanding the determinants of the magnitude of entity-level risk and account-level risk key audit matters: The case of the United Kingdom. *The British Accounting Review*, God. 51, Br. 3, str. 227-240.

²⁸ Narodne novine (2016). Pravilnik o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja. Zagreb: Narodne Novine, d. d., 95/16.

²⁹ Ibid., čl. 4., st. 2.

³⁰ Godišnji upitnik Kodeksa korporativnog upravljanja, dostupno na: https://zse.hr/UserDocImages/legal/kodeks/Godi%C5%A1njinj%20upitnik%20-%20hrv_fin.xlsx [datum pristupanja: 15. svibnja 2020.].

³¹ Hay, D. (2017). Opportunities for auditing research: Back to our interdisciplinary roots. *Meditari Accountancy Research*, God. 25, Br. 3, str. 336-350.

Hipoteza 1. 2. – Postoji statistički značajan pozitivan odnos broja ključnih revizijskih pitanja priopćenih u izvješću neovisnog revizora i objave iznosa naknada plaćenih za usluge revizora.

3. Uzorak i metodologija

Uzorak je sastavljen od 73 nefinancijska dionička društva čije dionice su bile uvrštene na trgovinski segment Uređenog tržišta Zagrebačke burze. Podatci potrebni za statističku analizu prikupljeni su iz godišnjih financijskih izvještaja (računovodstveni podatci za izračun financijskih pokazatelja), godišnjih upitnika Kodeksa korporativnog upravljanja (podatak o tome je li trgovačko društvo javno objavilo iznose naknada plaćenih eksternim revizorima za obavljanje reviziju i za druge usluge) i izvješća neovisnih revizora (broj priopćenih ključnih revizijskih pitanja) za 2018., koji su javno dostupni na službenim stranicama Zagrebačke burze. Osim analize sadržaja s pomoću koje su prikupljeni podatci o broju priopćenih ključnih revizijskih pitanja u izvještajima neovisnih revizora, u istraživanju su primijenjene srednje vrijednosti, mjere disperzije, Studentov t-test za nezavisne uzorke i model višestruke regresije oblikovan korištenjem metode najmanjih kvadrata.

4. Rezultati istraživanja

Deskriptivna statistika u *tablici 1* upućuje na postojanje određene razlike (0.24) prosječnih vrijednosti broja priopćenih ključnih revizijskih pitanja u izvješćima neovisnih revizora trgovačkih društava koja su javno objavila iznose naknada plaćenih eksternim revizorima za obavljanje reviziju i druge usluge (1.37) u odnosu na trgovačka društva koja nisu javno objavila iznose naknada plaćenih eksternim revizorima za obavljanje reviziju i druge usluge (1.13).

Tablica 1. Deskriptivna statistika – broj ključnih revizijskih pitanja

Javna objava iznosa naknada plaćenih eksternim revizorima za obavljanje reviziju i druge usluge	Broj trgovačkih društava	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Standardna greška
1 = DA	43	1.37	0.76	0.12
0 = NE	30	1.13	1.07	0.20

Izvor: Analiza autora s pomoću GNU Project (2017). GNU PSPP (Version 1.0.1) [Computer Software]. Free Software Foundation. Boston, MA, dostupno na: <https://www.gnu.org/software/pspp/> [datum pristupanja: 15. svibnja 2020.].

Standardna devijacija niža je za vrijednosti priopćenih ključnih revizijskih pitanja kod trgovačkih društava koja su javno objavila iznose naknada plaćenih eksternim revizorima za obavljanje reviziju i druge usluge (0.76), što upućuje na njihovu manju raspršenost u odnosu na vrijednosti priopćenih ključnih revizijskih pitanja kod trgovačkih društava koja nisu javno objavila iznose naknada plaćenih eksternim revizorima za obavljanje reviziju i druge usluge.

Tablica 2. Levenov test i Studentov t-test za nezavisne uzorke

		Levenov test za jednakost varijanci		t-test za jednakost aritmetičkih sredina						
		F	Sig.	t	ss	Sig.	Razlika aritmetičkih sredina	Razlika standardne greške	95 % Interval pouzdanosti	
Broj ključnih revizijskih pitanja	PJV	0.55	0.46	1.12	71	0.27	0.24	0.21	-0.19	0.67
	PNV			1.05	49	0.30	0.24	0.23	-0.22	0.70

Legenda:

PJV – pretpostavka jednakih varijanci

PNV – pretpostavka nejednakih varijanci

Sig. – p-vrijednost za Levenov test i t-test za jednakost aritmetičkih sredina

ss – stupnjevi slobode.

Izvor: Analiza autora s pomoću GNU Project (2017). GNU PSPP (Version 1.0.1) [Computer Software]. Free Software Foundation. Boston, MA, dostupno na: <https://www.gnu.org/software/pspp/> [datum pristupanja: 15. svibnja 2020.].

Rezultati analize sadržani u *tablici 2* upućuju na nepostojanje statistički signifikantne razlike broja priopćenih ključnih revizijskih pitanja od strane trgovačkih društava koja su javno objavila iznose naknada plaćenih eksternim revizorima za obavljenju reviziju i druge usluge u odnosu na trgovačka društva koja nisu javno objavila iznose naknada plaćenih eksternim revizorima za obavljenju reviziju i druge usluge. Slijedom toga, istraživačka hipoteza 1. 1. odbacuje se.

Regresijski model istraživanja može se prikazati u analitičkom obliku na sljedeći način:

$$KRP_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 * OIN_{i,t} + \beta_2 * \log AKT_{i,t} + \beta_3 * ROA_{i,t} + \beta_4 * TL_{i,t} + \beta_5 * ZD_{i,t} + \beta_6 * PPE_{i,t} + u_{i,t}.$$

gdje je KRP broj ključnih revizijskih pitanja priopćenih u izvješću neovisnog revizora, OIN podatak o objavi iznosa naknada za usluge revizora, log AKT logaritmirana vrijednost ukupne imovine, ROA povrat na imovinu, TL koeficijent tekuće likvidnosti, ZD omjer ukupnih obveza i ukupne imovine, a PPE omjer dugotrajne materijalne imovine i ukupne imovine. Po uzoru na prethodna istraživanja koja su kao predmet analize imala identičnu zavisnu varijablu,³² u regresijski model su kao nezavisne varijable, osim testne varijable o objavi iznosa naknada za usluge revizora, uključene određene kontrolne varijable koje mogu utjecati na broj ključnih revizijskih pitanja priopćenih u izvješću neovisnog revizora.

³² Vidjeti: Op. cit. (bilj. 19) i op. cit. (bilj. 27).

Tablica 3. Sažetak regresijskog modela

R	R ²	Prilagođeni R ²	Standardna greška procjene
0.51	0.26	0.19	0.81

Izvor: Analiza autora s pomoću GNU Project (2017). GNU PSPP (Version 1.0.1) [Computer Software]. *Free Software Foundation*. Boston, MA, dostupno na: <https://www.gnu.org/software/pspp/> [datum pristupanja: 15. svibnja 2020.].

Tablica 4. Analiza varijance

	Zbroj kvadrata	Stupnjevi slobode	Aritmetička sredina	F	Sig.
Regresija	15.29	6	2.55	3.89	0.002
Rezidual	43.23	66	0.65		
Ukupno	58.52	72			

Legenda:

Sig. – p-vrijednost za regresijski model.

Izvor: Analiza autora s pomoću GNU Project (2017). GNU PSPP (Version 1.0.1) [Computer Software]. *Free Software Foundation*. Boston, MA, dostupno na: <https://www.gnu.org/software/pspp/> [datum pristupanja: 15. svibnja 2020.].

Tablica 5. Prikaz koeficijenata nezavisnih varijabli

	Nestandardizirani koeficijenti		Standardizirani koeficijenti	t	Sig.
	B	Standardna greška	Beta		
(Konstanta)	-1.85	1.4	0	-1.32	0.191
OIN	0.1	0.2	0.06	0.51	0.612
log AKT	0.48	0.15	0.35	3.19	0.002
ROA	-1.06	0.43	-0.37	-2.47	0.016
TL	-0.12	0.07	-0.2	-1.64	0.106
ZD	-1.01	0.49	-0.34	-2.05	0.044
PPE	-1.08	0.43	-0.3	-2.5	0.015

Legenda:

Sig. – p-vrijednost za nezavisne varijable koje su uključene u regresijski model.

Izvor: Analiza autora s pomoću GNU Project (2017). GNU PSPP (Version 1.0.1) [Computer Software]. *Free Software Foundation*. Boston, MA, dostupno na: <https://www.gnu.org/software/pspp/> [datum pristupanja: 15. svibnja 2020.].

Iz rezultata analize koji su sadržani u tablici 5 razvidno je da su pri razini značajnosti od 5 % statistički značajne nezavisne varijable logaritmirane vrijednosti ukupne imovine, povrata na imovinu, omjera ukupnih obveza i ukupne imovine i omjera dugotrajne materijalne imovine i ukupne imovine, dok pri razini značajnosti od 5 % nezavisne varijable koeficijenta tekuće likvidnosti i objave iznosa naknada za usluge revizora, koja je ujedno i testna varijabla, nisu statistički značajne. Može se konstatirati kako ne postoji statistički značajan odnos objave iznosa naknada za usluge revizora i broja priopćenih ključnih revizijskih pitanja pri razini značajnosti od 5 % pa se stoga istraživačka hipoteza 1. 2. odbacuje.

5. Zaključak

Unatoč obvezama sukladno odredbama Pravilnika o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja, u Republici Hrvatskoj evidentna je različitost postupanja trgovačkih društava po pitanju objave iznosa naknada isplaćenih eksternim revizorima za obavljenju reviziju i druge usluge, što je pružilo mogućnost da se ta varijabla, kao pokazatelj percipirane neovisnosti revizijskog djelovanja, razmatra u odnosu na broj priopćenih ključnih revizijskih pitanja u izvješću neovisnog revizora koja mogu biti koristan izvor informacija za dionike trgovačkih društava. U istraživanju se polazi od premise da bi niža razina neovisnosti trebala rezultirati smanjenjem količine informacija koje se pružaju dioničarima. Rezultati istraživanja upućuju na to da, iako postoji razlika aritmetičkih sredina broja priopćenih ključnih revizijskih pitanja u korist trgovačkih društava koja su javno objavila iznose naknada plaćenih eksternim revizorima za obavljenju reviziju i druge usluge, ona nije statistički značajna.

Nadalje, razvidno je i nepostojanje statistički značajnog odnosa objave iznosa naknada za usluge revizora i broja priopćenih ključnih revizijskih pitanja, što bi se moglo protumačiti na način da objavljivanje iznosa naknade plaćene za usluge revizora ne mora nužno implicirati veću razinu neovisnosti. Drugim riječima, dok neobjavljivanje iznosa naknada plaćenih za usluge revizora negativno utječe na percepciju neovisnosti eksternog revizora, njihovo objavljivanje može biti posljedica stvaranja privida neovisnosti s obzirom na to da su trgovačka društva upoznata s važnošću takvih informacija za ulagače, što bi bilo preporučljivo razjasniti u budućim istraživanjima.

LITERATURA

1. Beattie, V., Fearnley, S. (2002). Auditor independence and non-audit services: A literature review. *Institute of Chartered Accountants in England and Wales*, London, dostupno na: https://pdfs.semanticscholar.org/7707/c1d0b5ad75e3720aab61b9aefbeabc7d463b.pdf?_ga=2.215495317.349876610.1589541605-1897488204.1589541605 (pristup: 15. 05. 2020.)
2. Chen, K. Y., Zhou, J. (2007). Audit committee, board characteristics, and auditor switch decisions by Andersen's clients. *Contemporary Accounting Research*, God. 24, Br. 4, str. 1085-1117.
3. Dickins, D., Higgs, J. (2005). Interpretation and use of auditor fee disclosures. *Financial Analysts Journal*, God. 61, Br. 3, str. 96-102.
4. Dye (1991) u Lai, K. W. (2009). Audit opinion and disclosure of audit fees. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, God. 24, Br. 1, str. 91-114.
5. Filipović, I., Bartulović, M. i Šušak, T. (2019). Key audit matters: new informational value of auditor's report, U: Leko Šimić, M., Crnković, B. (ur.), *8th International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia-vision and growth*, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics in Osijek, Croatia, Osijek, 2019., str. 416-428.
6. Filipović, I., Bartulović, M., Filipović, M. (2018). *Revizija: Mehanizam nadzora i povjerenja*, Split: Redak d.o.o.
7. GNU Project (2017). GNU PSPP (Version 1.0.1) [Computer Software]. *Free Software Foundation*. Boston, MA, dostupno na: <https://www.gnu.org/software/pspp/> (pristup: 15. 05. 2020.)

8. Godišnji upitnik Kodeksa korporativnog upravljanja, dostupno na: https://zse.hr/User-Docs/Images/legal/kodeks/Godi%C5%A1nji%20upitnik%20-%20hr_v_fin.xlsx (pristup: 15. 05. 2020.)
9. Hay, D. (2017). Opportunities for auditing research: Back to our interdisciplinary roots. *Meditari Accountancy Research*, God. 25, Br. 3, str. 336–350.
10. Holland, K., Lane, J. (2012). Perceived auditor independence and audit firm fees. *Accounting and Business Research*, God. 42, Br. 2, str. 115-141.
11. Khoo, T.A. and Chiat, H.S. (2010). Audit Fees: To Disclose or Not to Disclose?, *Business Times*, 29. lipnja 2010., str. 20.
12. Lobo, G. J., Zhou, J. (2006). Did conservatism in financial reporting increase after the Sarbanes-Oxley Act? Initial evidence. *Accounting horizons*, God. 20, Br. 1, str. 57-73.
13. Marx, B., Lubbe, D. (2010). The role of the audit committee in supporting the external auditor's independence and effectiveness. *Journal for New Generation Sciences*, God. 8, Br. 3, str. 86-106.
14. Minnis, M. (2011). The value of financial statement verification in debt financing: Evidence from private US firms. *Journal of accounting research*, God. 49, Br. 2, str. 457-506.
15. Narodne novine (2016). Pravilnik o strukturi i sadržaju godišnjih financijskih izvještaja. Zagreb: Narodne Novine, d. d., 95/16.
16. Narodne novine (2017). Zakon o reviziji. Zagreb: Narodne Novine, d. d., 127/17.
17. Pathak, J., Karim, K. E., Suh, S., Zhang, Z. (2014). Do characteristics of audit committees and board of directors influence earnings management?. *International Journal of Management and Decision Making*, God. 13, Br. 4, str. 356-379.
18. Pinto, I., Morais, A. I. (2019). What matters in disclosures of key audit matters: Evidence from Europe. *Journal of International Financial Management & Accounting*, God. 30, Br. 2, str. 145-162.
19. Richardson, G., Taylor, G., Lanis, R. (2013). The impact of board of director oversight characteristics on corporate tax aggressiveness: An empirical analysis. *Journal of Accounting and Public Policy*, God. 32, Br. 3, str. 68-88.
20. Sierra-García, L., Gambetta, N., García-Benau, M. A., Orta-Pérez, M. (2019). Understanding the determinants of the magnitude of entity-level risk and account-level risk key audit matters: The case of the United Kingdom. *The British Accounting Review*, Elsevier, God. 51, Br. 3, str. 227-240.
21. Velte, P., Issa, J. (2019). The impact of key audit matter (KAM) disclosure in audit reports on stakeholders' reactions: a literature review. *Problems and Perspectives in Management*, God. 17, Br. 3, str. 323-341.

Summary

**RELATIONSHIP BETWEEN DISCLOSURE OF AUDIT FEE AMOUNTS
AND NUMBER OF REPORTED KEY AUDIT MATTERS**

Improvements to International Standards on Auditing have resulted in the expansion of the independent auditor's report and the introduction of a new section containing key audit matters, with intention to increase the informativeness of mentioned report. On the other hand, due to the lack of legal sanctions, many companies in the Republic of Croatia do not publish the amount of fees for auditing services. Therefore it is possible to classify them using that fact. The aim of this research is to analyze the relationship between the disclosure of the amount of fees for auditing services and the number of reported key audit matters as part of the independent auditor's report, which, to the authors' knowledge, has not been the subject of research. The research sample includes non-financial companies whose shares were listed on the trading segment of the Regulated Market of the Zagreb Stock Exchange. The data required for statistical analysis were collected from the annual financial statements, the annual questionnaires of the Corporate Governance Code and the independent auditors' reports, which are publicly available on the official website of the Zagreb Stock Exchange. The analysis was performed using descriptive statistics, independent samples t-test, and multiple regression model. The results indicate that there is no statistically significant difference in the number of reported key audit matters between companies that have publicly disclosed the amounts of fees paid to external auditors for performed audits and other services compared to companies that have not publicly disclosed amounts of fees paid to external auditors for performed audits and other services, as well as the lack of a statistically significant relationship between the disclosure of the amount of fees for auditor services and the number of reported key audit matters.

Keywords: *disclosure of audit fees, key audit matters, auditor independence.*

